

Goden

150 epigrammen uit de Anthologia Graeca

Vertaald door Patrick Lateur

DAMON

Inhoud

Inleiding	7
I - Goden van de Olympos	15
<i>Afrodite</i>	17
<i>Apollo</i>	31
<i>Ares</i>	35
<i>Artemis</i>	39
<i>Athena</i>	43
<i>Demeter</i>	47
<i>Dionysos</i>	49
<i>Hefaistos</i>	58
<i>Hera</i>	59
<i>Hermes</i>	61
<i>Poseidon</i>	67
<i>Zeus</i>	72
II - Van Anteros tot Priapos	89
<i>Anteros</i>	91
<i>Asklepios</i>	92
<i>Eros</i>	93
<i>Hades</i>	105
<i>Hermafroditos</i>	111
<i>Pan</i>	112
<i>Priapos</i>	124
<i>Sater</i>	131

III - Van Dikè tot Tyche	137
<i>Dikè</i>	139
<i>Echo</i>	140
<i>Fama</i>	143
<i>Gratiën</i>	144
<i>Muzen</i>	145
<i>Nemesis</i>	149
<i>Nimfen</i>	151
<i>Thetis</i>	155
<i>Tyche</i>	159
IV - Christelijke epigrammen	165
<i>Boodschap</i>	167
<i>Visitatie</i>	168
<i>Geboorte</i>	169
<i>Herders en engelen</i>	170
<i>Driekoningen</i>	171
<i>Opdracht</i>	172
<i>Doopsel</i>	173
<i>Intocht</i>	174
<i>Kruisiging</i>	175
<i>Verrijzenis</i>	176
Annotaties bij de epigrammen	177
Register op epigrammendichters	185
Register op eigennamen	188
Register op epigrammen	198

Inleiding

1. Het epigram

In zijn vroegste verschijningsvorm was het epigram letterlijk wat het Griekse woord *epi-gramma* zelf zegt: een opschrift, een inscriptie. Een korte tekst - veelal een distichon, een dubbelvers bestaande uit een hexameter en een pentameter - werd aangebracht op een harde drager van steen of brons om de aandacht te trekken op een graf, een monument of een wijgeschenk. Omwille van het beperkte oppervlak van de drager wordt het epigram vanaf het begin gekenmerkt door zijn *brevitas*, zijn beknoptheid. In verband met stenen grafmonumenten schreef Plato in zijn *Wetten*: *Die zal men niet groter maken dan om er, bij wijze van hulde aan het leven van de overledenen, hoogstens vier heroïsche verzen op aan te brengen* (Plato, *Wetten* 12.958e – vert. De Win).

Met de dichter Simonides van Keos (ca. 556-468) moet het zuiver utilitaire epigram geëvolueerd zijn naar een kortdicht dat ook bewust literair wil zijn. De definitieve overgang van steenepigram naar boekepigram gebeurt rond 300, het begin van het hellenisme: wij- en grafinscripties werden fictioneel, epigrammen behandelen grote namen uit het verleden of geven vaak behandelde thema's als liefde en wijn een nieuw gezicht. De thematiek zal zich verder verruimen en het epigram wordt soms belerend. Nog later zal de Grieks schrijvende Lucillius, die in Rome werkte ten tijde van keizer Nero, van het epigram een spottend puntdicht maken, dat in het Latijn een hoogtepunt zal kennen met zijn tijdgenoot Martialis. Ook het vroege christen-

dom zal zijn bijdrage leveren en met Gregorios van Nazianze een van de meest productieve epigrammen-dichters kennen, die ook de Byzantijnse productie zal beïnvloeden.

2. De Anthologia Graeca

De *Anthologia Graeca* is een van de wonderlijkste bloemlezingen uit de literatuurgeschiedenis: ruim vierduizend epigrammen van meer dan driehonderd auteurs, die schreven tussen de zevende eeuw v.C. en de zesde eeuw n.C., met een thematische veelzijdigheid die een weerspiegeling is van de Griekse, Romeinse, vroegchristelijke en vroeg-Byzantijnse cultuur. Die verzameling bevat uiteenlopende soorten epigrammen, onder meer grafschriften, wij-epigrammen en wijngedichten, christelijke en stichtelijke epigrammen, satirische en erotische puntgedichten, raadsels en figuurgedichten.

De genese van de bloemlezing is een vrij complex verhaal dat in de middeleeuwen zijn beslag kreeg. Rond 980 stelde een anonieme redacteur een thematische anthologie van Griekse epigrammen samen op basis van een vroegere collectie. Die circa 3.700 epigrammen, samen zowat 23.000 verzen, doken rond 1600 op in de Bibliotheca Palatina te Heidelberg in een handschrift dat naar die bibliotheek *Anthologia Palatina* werd genoemd. Maar tussenin voltooidde de monnik Maximos Planudes in Constantinopel op 1 september 1299 de *Anthologia Planudea*. De bewaarde autograaf bevat circa 2.400 epigrammen met in totaal ongeveer 15.000 verzen. Uit de bestaande collecties liet de vrome monnik veel erotische epigrammen weg, maar tegelijk bracht hij 388 epigrammen aan die niet

in de *Anthologia Palatina* te vinden zijn. Van de *Planudea* heeft Hugo de Groot (Grotius) in 1630-31 een veelgeprezen Latijnse vertaling gemaakt. De huidige *Anthologia Graeca*, met meer dan vierduizend epigrammen verspreid over zestien boeken, is dan eigenlijk niets anders dan de *Anthologia Palatina*, aangevuld (boek 16) met de 388 epigrammen die de *Anthologia Planudea* als surplus te bieden had.

In voorliggende selectie van honderdvijftig epigrammen is het oudste gedicht van de hand van Simonides van Keos (6e eeuw v.C.), de jongste dichter is Agathias Scholastikos van Myrina (6e eeuw n.C.). Onder de auteurs zijn, naast vele anonymi en minder productieve dichters, ook grote epigrammendichters als Antipatros van Sidon, Leonidas van Tarente, Meleagros, Lucillius en Palladas. Ook auteurs die vooral door ander literair werk bekend zijn, vullen onze selectie aan, o.m. de dichter Kallimachos en de prozaïst Loukianos.

3. Goden

In het spoor van onze eerdere bloemlezingen van epigrammen over en van Plato (P, 2006), over dichters (Voltaire, 2007) en filosofen (Damon, 2009 – Aan de inleiding op die bloemlezing ontleenden we belangrijke stukken voor de inleiding op voorliggende verzameling) brengen wij hier honderdvijftig sneldichten uit de *Anthologia Graeca* bijeen rond het thema goden. De vertaling van de gedichten verscheen aanvankelijk op onze Facebookpagina van 27 mei 2013 tot 2 februari 2015 telkens op maandag. De gedichten krijgen hier een plaats in een breder kader en de vertaling werd op meerdere plaatsen herzien.

Zowat de helft van de epigrammen (1-71) heeft betrekking op Olympische goden. De Olympische canon omvat twaalf namen, waarbij die van Hestia en Dionysos wel eens kunnen wisselen. Aan Hestia gewijde epigrammen zijn er in de *Anthologia Graeca* niet bewaard. Een andere omvangrijke groep gedichten (72-116) behandelen goden en mannelijke goddelijke wezens die niet op de Olympos verblijven, de reeks godinnen zijn hoofdzakelijk personificaties (117-140). Al deze epigrammen liggen verspreid over de 16 boeken waaruit de *Anthologia Graeca* is samengesteld, behalve boek 8 met de epigrammen van Gregorius van Nazianze en boek 1 dat uitsluitend christelijke epigrammen bevat. Uit die beschrijvende epigrammen die ooit als opschrift moeten hebben gefungeerd, ordenen we een tiental gedichten rond het leven van Jezus van Nazaret (141-150). Onze selectie komt uit zowat alle boeken van de *Anthologia Graeca*, met een duidelijk overzicht van het negende en zestiende boek. Boek 9 is het omvangrijkste en rijkste deel van de bloemlezing en bestaat uit wijnschrijftjes met een grote variatie aan thema's, boek 16 bestaat dan weer hoofdzakelijk uit gedichten op kunstwerken, waarin goddelijke wezens uiteraard nadrukkelijk aanwezig zijn.

Epigrammen die kunstwerken evoceren of becomingariëren kunnen best als inscriptie zijn gebruikt bij standbeelden en reliëfs, maar ze waren vooral bedoeld als boekepigrammen en werden met literaire doeleinden geschreven. Hetzelfde kan worden gezegd van de selectie uit het omvangrijke negende boek, dat overigens de titel *Epideiktika* meekreeg, d.w.z. epideiktische epigrammen geschreven tot lering en vermaak.

I

Goden van de Olympos

1 - Afrodite

Antipatros van Thessalonika (5.31)

Χρύσεος ἦν γενεὴ καὶ χάλκεος ἀργυρὴ τε
πρόσθεν· παντοίη δ' ἡ Κυθήρεια τὰ νῦν·
καὶ χρυσοῦν τίει καὶ χάλκεον ἄνδρ' ἐφίλησεν
καὶ τοὺς ἀργυρέους οὐ ποτ' ἀποστρέφεται.
Νέστωρ ἢ Παφίη. δοκέω δ', ὅτι καὶ Δανάη Ζεὺς
οὐ χρυσός, χρυσοῦς δ' ἦλθε φέρων ἑκατόν.

Vroeger was er een gouden tijdperk,
een zilveren en bronzen.
Nu is de Kytherische alle drie tegelijk:
zij eert de man die goud heeft,
mannen met geld keert zij nooit de rug toe,
ze houdt ook van een man die enkel brons bezit.

De Pafische, een echte Nestor.
Ik denk zelfs dat Zeus Danaë niet benaderde
in goud, maar met honderd goudstukken.

2 - Afrodite

Nossis (5.170)

“Αδιον οὐδὲν ἔρωτος· ἅ δ' ὄλβια, δεύτερα πάντα
ἔστιν· ἀπὸ στόματος δ' ἔπτυσσά καὶ τὸ μέλι.
τοῦτο λέγει Νοσσίς· τίνα δ' ἅ Κύπρις οὐκ ἐφίλησεν,
οὐκ οἶδεν κήνα γ', ἄνθεα ποῖα ῥόδα.

‘Niets zoeter dan de liefde,
want alle zaligheden laat zij achter zich,
Voor haar spuw ik zelfs honing uit mijn mond.’
Zegt Nossis.

Het meisje dat geen kussen kreeg van Kypris,
kent haar echt niet,
weet niet hoe rozen bloeien.

3 - Afrodite

Paulos Silentarios (5.234)

Ὅ πρὶν ἀμαλθάκτοισιν ὑπὸ φρεσὶν ἠδὺν ἐν ἡβῇ
οἰστροφόρου Παφίης θεσμόν ἀπειπάμενος,
γυιοβόροις βελέεσσιν ἀνέμβατος ὁ πρὶν Ἐρώτων
αὐχένα σοὶ κλίνω, Κύπρι, μεσαιπόλιος.
δέξο με καρχαλόωσα, σοφὴν ὅτι Παλλάδα νικᾷς
νῦν πλέον ἢ τὸ πάρος μῆλω ἐφ' Ἑσπερίδων.

Mijn hart was in mijn jeugd niet week te krijgen.
De zoete wet van de godin van Pafos
- zij prikkelt onze hartstocht -
heb ik voorheen steeds afgewezen.
Voor de eroten
- hun pijn verteert ons lijf -
bleef ik voorheen gesloten.

Half grijs buig ik de knie
voor u, godin van Cyprus.
Aanvaard me, lach maar uitgelaten:
u heeft de wijze Pallas overwonnen,
vandaag nog meer dan indertijd
wanneer de appel van de Hesperiden
u twisten deed.